

İMADƏDDİN NƏSİMİNİN DİVANINDA /AB/ FARS SÖZÜ İLƏ İŞLƏNƏN TƏRKİBLƏR

Giriş. Azərbaycanın dahi şairlərindən biri [Şeyx Əli ibn Seyid Məhəmməd] İmaməddin Nəsimi XIV əsrdə yaşamış və öz əsərləri ilə həmin dövrə iz salmışdır. Bildiyimiz kimi İmadəddin Nəsimini mütəfəkkir şair kimi fərqləndirən əsas cəhətlərdən biri də XIV əsr üçün yeni ideologiya hesab edilən sufizm ideologiyasından çıxış etməsidir. Sufilik ideyası maddi aləmdən azad olub mənəvi aləmə yüksəlməyi əsas amil hesab edir. Alimlərin fikrinə görə sufilik müsəlmanın mənəvi axtarışının nəticəsidir. XIV əsrdə Azərbaycanda bu ideologiyanın geniş yayılması və bu günə qədər gəlib çatması İmadəddin Nəsiminin adı ilə bağlıdır. Biz bu gün sufizim cərəyanını araşdırdıqda mütləq İmadəddin Nəsiminin əsərlərinə müraciət edirik.

İmadəddin Nəsimi 3 dildə - fars, ərəb və türk dillərində misilsiz əsərlər yaratmışdır. Onun əsas üstün cəhətilərindən biri də yaşadığı coğrafiyada fars dilinin geniş yayılmasına baxmayaraq, öz ana dilimiz olan Azərbaycan dilində də əsərlər yazmasıdır. Onun 3 cildlik divanının ana dilində yazılması şairin həmin dövrdə Azərbaycan dilinə nə qədər önəm verməsinin bariz nümunəsidir. Bu divana nəzər salsaq görürük ki, əsərdə türk mənşəli sözlərdən başqa fars və ərəb mənşəli sözlərdən də geniş istifadə olunmuşdur. Bunun da əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, həmin dövrdə ədəbi və rəsmi dil kimi fars dili aktual idi. Əsəri tədqiq etdikdə görürük ki, fars mənşəli sözlərlə yanaşı, söz birləşmələri və tərkiblər də işlənmişdir. Həmin tərkiblərdən biri də fars mənşəli /ab/- su, sözü ilə işlənən tərkiblərdir.

• **آب/abi-həyat/ – dirilik suyu**

Bu söz birləşməsində I tərəf olan /ab/ sözü nitq hissəsi kimi isimdir və fars mənşəli sözdür, /həyat/ sözü isə nitq hissəsi kimi isimdir və ərəb mənşəli sözdür. /abi-həyat/ söz birləşməsinin mənası “dirilik suyu” deməkdir. Bu söz birləşməsi ilə əlaqədar bəzi əfsanələr mövcuddur. Əfsanəyə görə bu suyu içən həmişəlik diri qalar, əfsanəvi şəxsiyyət olan Xızır (bir çox mənbələrdə peyğəmbər adlanır) bu sudan içmiş, həmişəlik ölümsüzlüyə qovuşmuş və diri qalmışdır. Bundan əlavə - dini əfsanələrə görə cənnətdə olan Kövsər çayının suyu; həyat suyu, dirilik suyu. [3, s.18].

ای نسیمی سوزنکدر آب حیات

[6, s.11] ایچمیان آنی قالدی فی الظلمات

(Ey Nəsimi, sözündür **abi-həyat**,

İçməyən anı qaldı füzülmat) [5, s. 250]

نون نهان اولدی لینکن چشمه آب حیات

[6, s.34] هر کم ایچدی واجب اولدی جنت الموی انکا

(Nun – Nihan oldu ləbindən çeşmeyi-**abi-həyat**,

Hər kim içdi, vacib oldu cənnətül-mə'va ona) [5, s. 217]

عرض قیلم قامتکنک حشر اولور یوم القیام

[6, s.74] سویلسنک کوثر لینکن محو اولور آب حیات

(Ərz qılsam qamətindən, həşr olur yövmül-qiyam,

Söyləsəm kövsər ləbindən, məhv olur **abi-həyat**) [4, s. 293]

کوثرنک عیندن آخر چشمه آب حیات

[6, s.78] ظلمتونک دورانی کچدی آره دن کتدی ممت

(Kövsərin eynindən axır çeşmeyi-**abi-həyat**,

Zülmətin dövrünü keçdi, aradan getdi məmat) [5, s. 187]

چشمه حیوان منم منده در آب حیات

[6, s.81] دور نیجه بر یاته سن فی الظلمات المات

(Çeşmeyi-heyvan mənəm, məndədir **abi-həyat**,

Dur necə bir yatəsən fiz-zülmətil-məmat) [5, s. 181]

شریعت امرنی مرشد ایدن طریقته کیر

[6, s.87] کم اول طریقته سن ایچه سن آب حیات

(Şəriət əmrini mürsid edən təriqətə gir,

Kim, ol təriqət ilə sən içəsən **abi-həyat**) [5, s. 183]

آب حیاته ایرشن بولدی حیات جاودان

[6, s.142] ظلمت ایچنده قالنک عظم رمیم ایچنده در

(**Abi-həyat**airişenbulduhəyati-cavidan,

Zülmətiçindəqalanıəzmi-rəmiimiçindədir) [4, s. 273]

وصلنکده زنده اولدی نسیمی الی الابد

[6, s.186] آب حیاته اصل اولان جاودان اولور

(Vəslində zində oldu Nəsimi iləl-əbəd,

Abi-həyatavasilolancavidanolur) [4, s. 224]

لینک قتده کم آندن اوتتدی آب حیات

[6, s.187] شکر سوزن نه دیم کم مکرر اولمشدر

(Ləbinqatındakı, andanutandı**abi-həyat**,

¹²⁰ İ.Nəsimi adına Dilçilik institutunun əməkdaşı, BDU-nun magistrantı. renaabbasli@yandex.ru

Şəkərsözünne deyim, çünmükərrərolmuşdur) [4, s. 227]

• **آب حیوان/abi-heyvan/ – dirilik suyu**

Bu söz birləşməsində I tərəf olan /ab/ sözü nitq hissəsi kimi isimdir və fars mənşəli sözdür, /heyvan/ sözü isə nitq hissəsi kimi isimdir və ərəb mənşəli sözdür.

Bu söz də /abi-həyat/ sözünün sinonimidir və “dirilik suyu” mənasını verir [1, s. 7].

آب حیوان دوداغک روح قدسیدرد منک

[6, s.60] صورت حقیر یوزنک و الله اعلم بالصواب

(**Abi-heyvandır** dodağın, ruhi-qüdsidir dəmin, Surətin həqdir, üzün – vəllahu ə'ləm bis-səvab) [4, s. 22]

بو یونک طوبی دوداغک آب حیوان

[6, s.113] رخنکر جنت و جنته کی حور

(Boyun tuba, dodağın **abi-heyvan**, Ruxündür cənnəti-ədnüxətinhur) [5, s. 196]

لعل لینک تفسیری نی سویلر نسیمی جانله

[6, s.159] شول رسمله کم صانه سن خضر آب حیوان اخیر

(Lə'li-ləbin təfsirini söylər Nəsimi cənlərə,

Şol rəsm ilə kim, sanasan Xızr **abi-heyvan** axıdar) [4, s. 195]

کر سنی آرزولرم ایجان و جانتم نولا

[6, s.160] تشنه وصلنک نکار آب حیوان آرزولر

(Gərsəniarzularam, ey cənucənanım, nola,

Təşneyi-vəslin, nigara, **abi-heyvan** arzular) [4, s. 200]

آب حیوان دوداغی کندی حور

[6, s.172] نفخه عیسی باغشیر اول لب احیایی کور

(**Abi-heyvandır** dodağı kəndi həyyi-cümlədən

Nəfxeyi-İsa bağışlar ol ləbi-əhyayı gör) [5, s. 141]

• **آب روان/abi-rəvan/ – axar su**

Bu söz birləşməsində /ab/ sözü nitq hissəsi kimi isimdir və fars mənşəli sözdür, /rəvan/ sözü isə nitq hissəsi kimi feili sifətdir və fars mənşəli sözdür [1, s. 7].

می و معشوق (ونی له) آب روان

[6, s.70] بندغمدن بودر ویردی نجات

(Meyü mə'suq, səbzə, **abi-rəvan**

Bəndi-qəmdən bu dördü verdi nəcat) [5, s. 258]

عینیم ایچنده قامتک سدره سی مسکن ایلدی

[6, s.137] سدره هم آنده یارشور که آب روان ایچنده در

(Eynim içində qamətin sidrəsi məskən eylədi,

Sidrə həm anda yaraşır k' **abi-rəvan** içindədir) [4, s. 271]

• **آب کوثر/abi-kövsər/ – cənnət çeşməsi, cənnət suyu; içki**

Bu söz birləşməsində I tərəf olan /ab/ sözü nitq hissəsi kimi isimdir və fars mənşəli sözdür, /kövsər/ sözü isə nitq hissəsi kimi isimdir və ərəb mənşəli sözdür [2, s. 50].

الم نشرح صاچنک و الشمس الننک

[6, s.122] بو یونک طوبی لبونکدی آب کوثر

(Ələm nəsrəh saçın, vəş-şəms alnın,

Boyun Tuba, ləbindir **abi-kövsər**) [4, s. 243]

ای نسیمی آب کوثر در مکر نطقکده کیم

[6, s.184] هر کیم ایچر اول شرابی مست جاویدان اولور

(Ey Nəsimi, **abi-kövsərdir** məgər nitqində kim,

Hər kim içər ol şərabı, məsti-cavidan olur) [5, s. 134]

• **آب زلال/abi-zülal/ – sərin; duru su; şəffaf, təmiz su**

Bu söz birləşməsində I tərəf olan /ab/ sözü nitq hissəsi kimi isimdir və fars mənşəli sözdür, /zülal/ sözü isə nitq hissəsi kimi isimdir və ərəb mənşəli sözdür [3, s.18].

یانردی شو قنک بغرمی کور اوش دوتشدی کم نه

[6, s.162] جانم صوصامشدر لینک آب زلال آرزولر

(Yandırdı şövqün bağrımı, gör tabişindən kim, necə

Canım susamışdır, ləbin **abi-zülalın** arzular) [4, s. 201]

Nəticə. Nəsiminin əsərlərinə nəzər saldıqda ərəb, fars sözləri ilə kifayət qədər zəngin olduğunu görürük. Bunun əsas səbəbi kimi klassik dövrün rəsmi dilinin ərəb dili daha sonra isə fars dili olması ilə əlaqədardır. Fars dili rəsmi dil olduğdan sonra janr olaraq fars janrı, üslub olaraq fars üslubu, vəzn olaraq fars vəznü ədəbiyyata daxil olmuşdur. Axıncı olan fars dili eyni zamanda poeziya dili də adlandırılır. Əsərdə fars mənşəli /ab/ sözünə rast gəldik. /ab/ sözünün leksik mənası “su” deməkdir və nitq hissəsi kimi əsas nitq hissəsi olan isimin xüsusiyyətlərini özündə daşıyır. Biz bu araşdırmada fars mənşəli

/ab/ - su sözünün 5 tərkibini araşdırdıq. Şairin üslubunda bu tərkiblərdən hansının daha çox işləndiyini, başqa sözlə işlənmə tezliyini yoxlasaq bu rəqəmlərin aşağıdakı kimi olduğunu görürük:

1. آب/abi-həyat/ – dirilik suyu - 9
2. آب حيوان/abi-heyvan/ – dirilik suyu - 5
3. آب روان/abi-rəvan/ – axar su -2
4. آب کوثر/abi-kövsər/ - cənnət çeşməsi, cənnət suyu - 2
5. آب زلال (abi-zülal) – sərin; duru su; şəffaf, təmiz su -1

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdullayev B., Əsgərli M., Zərinəzadə H. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında işlənən ərəb və fars sözləri lüğəti. I cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 416 s.
2. Qəhrəmanov C. Nəsimi "Divan"ının leksikası. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 650 s.
3. Məzəmlif. Azərbaycan dilində fars sözləri lüğəti. Bakı: Çıraq, 2004, 199 s.
4. Araslı H. Nəsimi. Seçilmiş əsərləri: iki cildə, I cild, Bakı: Lider, 2004, 336 s.
5. Araslı H. Nəsimi. Seçilmiş əsərləri: iki cildə, II cild, Bakı: Lider, 2004, 377 s.
6. İmadəddin Nəsimi. "Divan". I cild. Bakı: Elm, 1973, 572 s.

Açar sözlər: İmadəddin Nəsimi, ab tərkibli sözlər, abi həyat, abi rəvan

Ключевые слова: Имамеддин Насими, слова содержащие аб, живительная вода, животворящая сила

Key words: Imameddin Nasimi, words containing ab, life-giving water, life-giving power.

Xülasə

İmadəddin Nəsimi XIV əsrdə yazıb yaradan mütəfəkkir şair olmuşdur. Onun əsərləri öz düşüncə tərzinə və ideologiyasına görə digər şairlərdən xeyli fərqlənir. Bildiyimiz kimi İmadəddin Nəsimi ilk sufi şairi olmuşdur. İmadəddin Nəsiminin zəngin dil üslubu vardır. Onun əsərlərində söz birləşmələri, frazeoloji birləşmələr və tərkiblərdən geniş istifadə olunmuşdur. İmadəddin Nəsiminin ana dilində yazdığı 3 cildlik divanını tədqiq edən zaman fars mənşəli /ab/ - "su" sözünün tərkiblərlə işlədilməsinə nəzər saldıq. Biz bu araşdırmada 5 tərkib hissəsini tədqiq etdik. Əlbəttə İmadəddin Nəsiminin 3 cildlik ana dilli divanı söz birləşmələri, tərkiblərlə zəngindir, lakin məqalənin həcmi nəzərə alaraq hələlik /ab/ ismini işlədildiyi 5 tərkiblə divandakı beytlər daxilindən seçib tədqiq etdik.

Словосочетания с персидским словом /ab/ в диване Имадеддина Насими

Резюме

Имададдин Насими был поэтом-мыслителем, писавшим и творившим в XIV веке. Его произведения сильно отличаются от других поэтов своим образом мышления и мировоззрением. Как мы знаем, Имадедин Насими был первым суфийским поэтом. Имададдин Насими обладает богатым языковым стилем. В его произведениях широко используются словосочетания, фразеологические сочетания и композиции. Изучая 3-томный диван, написанный Имадеддином Насими на его родном языке, мы обратили внимание на употребление персидского слова /ab/ – «вода» с соединениями. В этом исследовании мы рассмотрели 5 ингредиентов. Конечно, 3-х томный диван Имадеддина Насими на его родном языке богат словосочетаниями и составными частями, но учитывая размер статьи, мы пока отобрали и изучили стихи в диване с 5-ю словосочетаниями, в которых существительное / ab/ используется.

Used with the persion word /ab/ combination in Imadaddin Nasimi's Diwan

Summary

Imadaddin Nasimi was a poet-thinker who wrote and created in the 14th century. His works are very different from other poets in their way of thinking and worldview. As we know, Imadeddin Nasimi was the first Sufi poet. Imadaddin Nasimi has a rich linguistic style. His works widely use phrases, phraseological combinations and compositions. While studying the 3-volume diwan written by Imadeddin Nasimi in his native language, we noticed the use of the Persian word /ab/ - "water" with compounds. In this study we looked at 5 ingredients. Of course, the 3-volume diwan of Imadeddin Nasimi in his native language is rich in phrases and compounds, but given the size of the article, we have so far selected and studied the poems in the diwan with 5 phrases in which the noun /ab/ is used.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva